

Folkmord i går: Sofia Taikon

Sofia Taikon var tolv år när hennes familj blev tillfångatagen av nazisterna vintern 1942. De var romer och betraktades som »en underlägsen ras«.

Andra världskriget började 1939 med att Tyskland invaderade Polen. Under nazisternas styre fick romerna ett ännu svårare liv än tidigare. Många fängslades och dödades.

I mars 1943 transporterades Sofia Taikon, hennes föräldrar och fyra syskon i godsvagn till förintelseläger Auschwitz. Här fanns ett särskilt »zigenarläger« med 30 baracker som egentligen var stallbyggnader. Planen var att 300 romer skulle bo i varje stall. I stället trängdes mer än 600 barn, män och kvinnor i de ombyggda hästspiltorna. Varje natt dog några fångar. De frös ihjäl eller dog av svält och sjukdomar. De döda staplades i högar utanför barackerna och andra fångar tvingades att gräva diken där deras släktingar och vänner skyfflades ner. Sofia kände att hon också ville dö.

– Jag förbannade Auschwitz och bad: Snälla Gud, gör slut på

mig, låt mig inte leva längre!

Alla fångar, gamla, unga, friska, sjuka, var tvungna att arbeta. Om man inte orkade sorterades man bort och dödades. Sofia plockade potatis och rödbetor på stora åkrar. Hon var ständigt hungrig och försökte ibland smugla undan en potatis och äta den rå. Men beväpnade vakter bestraffade den som stal. En gång slog de Sofia blodig.

Sofia tyckte att det värsta med lägertiden var förnedringen. Köld, trängsel, löss och smuts, sjukdomar, misshandeln och tvångsräkning blev fångarna utsatta för.

– Min stolthet försvann med mina långa flåtor. Borstar gjorde de av dem. Och där fick jag gå med rakat huvud.

Sofia fick ett fångnummer inbränt på armen: Z-4515. Z stod för zigenare, och numret betydde att 4514 romska fångar hade kommit till Auschwitz före henne.

I början var Sofia och hennes familj tillsammans och kunde

hjälpa varandra, men sedan splittrades de. Av de ungefär 23 000 romer som fanns i Auschwitz dog mellan 18 000 och 20 000. Sofia överlevde tack vare att hon var ung och stark och kunde arbeta. Hon fördes från Auschwitz till ett annat läger någon gång före den 2 augusti 1944. Den natten gasades alla romer ihjäl som fanns kvar i Auschwitz.

Sofia var den enda som överlevde i sin familj. Hon kom som flykting till Sverige med hjälp av Röda Korset, mager som ett skelett.

– De gav mig mat och mediciner. Men allt rann ur kroppen, magen var bara van vid potatis-skalsoppa och tålde ingenting.

Sofias hälsa var förstörd av slavarbetet och misshandeln i lägren. Hon vaknade ofta på nätterna av mardrömmar.

– Tyvärr är världen varken rättvis eller god, sade Sofia en gång. Men det finns goda och rättvisa människor... som inte går med på att plåga andra, även om de själva blir hotade... Det är tack vare dem som jag lever.

Sofia Taikon gick bort 2005.

Folkmord i dag: Naphtal Ahishakiye

När Naphtal Ahishakiye var 18 år dödades hans familj: mamma, pappa och fyra bröder av sina egna grannar. Självtåg han gömd i floden nära byn och kunde ingenting göra.

Naphtal hörde mördarna ropa till varandra. – Det är bara Naphtal kvar nu... Hittar ni honom så döda honom också!

Det här hände i Rwanda i Centralafrika 1994, då minst 800 000 människor mördades på 100 dagar.

Några dagar tidigare hade hela familjen suttit och lyssnat på radio. Som så ofta den senaste tiden, sade radiorösten att alla som tillhörde tutsifolket var Rwandas fiender. Den sade också att hutufolket skulle vara beredda att försvara sig med vapen, och att tutsierna var falska som ormar och smutsiga som kackerlackor. Hutuerna måste göra sig av med skadedjuren.

Naphtals pappa förklarade att det var regeringens radiostation. Eftersom Naphtals familj var tutsier blev de alltid oroade när de lyssnade. Just den här morgonen blev de skräckslagna. Nyhetsuppläsa-

ren sade att presidenten hade dött i en flygplansolycka på väg hem från ett möte med RPF (Rwandiska Patriotiska Fronten), som krigat med Rwandas regering sedan 1990. RPF sade sig vilja skapa ett land för både hutuer och tutsier. Presidenten verkade lyssna. Men nu, när han var död, kunde de hutuer som inte ville dela makten med tutsierna göra som de ville.

– Hutuerna kommer att börja döda oss, sade Naphtals pappa. Alla måste hitta ett eget gömställe ute i skogen.

Några dagar senare kom beväpnade män till Naphtals hem. De slog sönder huset, högg ner bananträden och förstörde åkrarna. Naphtal såg allt från sitt gömställe. Han kände igen flera av männen, de var hans egna grannar. Regeringen och armén hade delat ut vapen till vanliga människor och sagt åt dem att döda tutsier.

Männen hittade Naphtals pappa och dödade honom. Två dagar senare fann de Naphtals storebror och dödade honom

också. Sist tog de Naphtals tre andra bröder och mamman.

Naphtal höll sig gömd i skogen i flera månader, helt ensam.

– Jag drack regnvatten och när det blev mörkt smög jag in i folks trädgårdar och åt bananer. På nätterna sov jag på marken... Egentligen hade jag ingen lust att leva. Men något gjorde att jag kämpade vidare.

Efter tre månader lyckades RPF besegra Rwandas armé. Folkmordet var äntligen över. Naphtal och andra som överlevt kunde komma fram från sina gömställen och försöka börja ett nytt liv.

Naphtal är besviken på FN och omvärlden som inte försökte förhindra folkmordet.

– FN:s personal i Rwanda varnade sina chefer på FN-högkvarteret i New York för att ett folkmord skulle kunna hända. De bad att fler fredsbevarande soldater skulle skickas till Rwanda, men FN valde att inte göra det. Jag tycker att FN och övriga världen har ett stort ansvar för att så många människor blev dödade i Rwanda. FN hade kunnat stoppa dödandet, men man valde att inte göra någonting. Världen tittade på och svek oss.

FOLKMORD: I DAG

Folk mord är ett brott mot mänskligheten som kan innefatta massmord och tvångssteriliseringar som utförs med målet att helt eller delvis förrinta en viss grupp människor. Det kan vara en nationell, religiös eller etnisk grupp.

FN:s Konvention om förebyggande och bestraffning av folk mord slår fast att folk mord är det grövsta av alla brott mot mänskligheten. Och att de som har den yttersta makten, det vill säga staterna som har lovat att följa avtalen, är skyldiga att skydda människor och förhindra folk mord. Görs inte det är även de ansvariga. Idag har nästan alla världens länder skrivit under FN:s Folk mordskonvention. Trots detta har nya folk mord ägt rum efter Förrintelsen, i till exempel Kambodja, Rwanda och i Bosnien. Såväl FN som enskilda regeringar fick varningar om att regeringen i Rwanda planerade ett systematiskt folk mord. Ingen ingrep. Totalt mördades 800 000 tusier (och hutuer som försökte skydda dem) men FN:s säkerhetsråd vägrade att kalla det som pågick för folk mord. Först efteråt erkände man sitt misstag och inrättade en internationell domstol, Rwandatribunalen, för att åtala de ansvariga. Hittills har 45 personer fallits – de första

domarna någonsin med brottsrubriceringen »folk mord«. År 2002 inrättades en internationell domstol, ICC, för att kunna åtala individer för bland annat folk mord. FN har också inrättat en särskild rådgivare för förhindrandet av folk mord (2004) och en särskild rådgivare med fokus på staters skyldighet att skydda den egna befolkningen (2008).

FOLKMORD: I GÅR

Under andra världskriget byggde nazisterna upp sex förrintelseläger, rena dödsfabriker där man hade speciell utrustning avsedd för systematiskt massmord. Offren för folk mordet var mellan fem och sex miljoner judar och hundratusentals romer. Miljonernas andra, till exempel funktionshindrade, homosexuella och politiska motståndare, föll också offer för nazisternas brott. Men det var judarna som valdes ut för *total* förrintelse, bara på grund av att de var födda judar. Samma synsätt drabbade också till viss del romerna.

Efter andra världskriget ställdes en rad nazistledare till svars i Nürnbergrättegångarna. De anklagades bland annat för att ha utfört »avsiktligt och systematiskt folk mord... med syfte att förstöra vissa raser och klasser av människor och nationella, etniska eller religiösa

grupper, särskilt judar, polacker, zigenare och andra«.

Folk mord hade utförts före Förrintelsen under andra världskriget men termen folk mord fanns inte då. Det var den polsk-judiske advokaten Raphael Lemkin som konstruerade ordet 1943. Han satte ihop grekiskans geno- (ras eller stam) med latinets cide (dödande). Det blev genocide på engelska, folk mord på svenska. Hans arbete lade grunden till FN:s Konvention om förebyggande och bestraffning av folk mord, som antogs 1948.

FOLKMORD: I MORGON

Att förhindra och stoppa folk mord är en av världssamfundets viktigaste uppgifter. Ett viktigt steg på vägen var när världens länder enades om en ny folk rättslig princip: »skyldigheten att skydda« (responsibility to protect) (FN:s reformtoppmöte 2005). Så långt det är möjligt måste civilbefolkningar skyddas från etnisk rensning, folk mord, krigsbrott och brott mot mänskligheten.

Berättelsen om Sofia bygger på serieboken »SOFIA Z-4515« (2005) av Sofia Taikon, Gunilla Lundgren och Amanda Eriksson. Naphtal är intervjuad av Andreas Lönn, 2005.

DISKUTERA

- ▶ Jämför Sofias och Naphtals berättelser och faktabakgrunden. Vilka är de viktigaste skillnaderna? Vad har de gemensamt?
- ▶ Efter Förrintelsen sade många att »detta får aldrig hända igen«. Ändå har nya folk mord inträffat efter Förrintelsen. Varför? Kan vi lära av historien?
- ▶ Nazisterna stiftade hundratal lagar och införde regler som drabbade främst judar men även romers möjlighet att exempelvis röra sig fritt eller gifta sig med vem de ville. Hur skulle du/ni reagera om liknande lagar infördes och drabbade någon/några i Sverige i dag.

UNDERSÖK/TA REDA PÅ

1. Har Sverige ratificerat (lovat att följa) Folk mordskonventionen?
2. Hur många länder totalt har ratificerat Folk mordskonventionen?
3. Vad är den exakta definitionen (beskrivningen) av folk mord, enligt FN:s Folk mordskonvention?
4. I serieboken SOFIA Z-4515 berättas Sofia Taikons historia med serieteckningar. Skriv ett eget manus till en serie om Naphtal (rita också, om du vill).

MER INFORMATION

I serieboken »SOFIA Z-4515« berättas Sofia Taikons historia på svenska och romani av Sofia själv, Gunilla Lundgren och Amanda Eriksson. Till boken finns en lärarhandledning. Beställ den på	levandehistoria.se. Där finns också mer information och länkar till andra informationsajter och organisationer som arbetar med MR-frågor. Sök information om folk mord på exempelvis:	www.un.org/preventgenocide www.icc-cpi.int http://www.unictr.org http://www.enoughproject.org
--	---	--